

Proučavanje čistoće mliječne masti brzim metodama* (Testing Purenness of Butterfat using Quick Methods)

Snežana JOVANOVIĆ, Zlatan SARIĆ, Poljoprivredni fakultet, Sarajevo

Izvorni znanstveni rad — Original Scientific Paper
Prispjelo: 3. 8. 1989.

UDK: 637.074

Sažetak

Cilj je rada da se utvrde brze i jednostavne metode za određivanje čistoće mliječne masti. Obavljeno je određivanje termo-broja i refraktometrijskog broja.

Granice variranja termo-broja za maslac kreću se od 20,00 do 30,00, a za kajmak od 21,00 do 30,00. Pri dodavanju drugih vrsta masti u mliječnu mast (maslac i kajmak) u različitim količinama nije uočena pravilnost u ponašanju tog broja.

Granice variranja refraktometrijskog broja kreću se za maslac od 41,50 do 43,60, a za kajmak od 40,40 do 44,90. Povećanjem dodatne količine druge vrste masti povećavao se i refraktometrijski broj. Dodavanje margarina je uzrokovalo najveći porast refraktometrijskog broja. Rezultati su pokazali da se određivanjem refraktometrijskog broja može relativno lako i brzo odrediti dodatak margarina u mliječnoj masti, dok se goveđi loj i svinjska mast mogu otkriti ako se dodaju u većoj količini.

Summary

In order to find out easy and quick methods for butterfat's pureness determination thermo- and refractometer-numbers were determined in samples of pure fats and in butterfat added with different amounts of margarine, pig fat and beef tallow. Butter's thermo-numbers ranged from 20.00 to 30.00, and kajmak's from 21.00 to 30.00. Relation between percentage of added fats and values of thermo-number was not noticed. Refractometer numbers of butter varied from 41.50 to 43.60, and those of kajmak from 40.40 to 44.90. More added fat caused higher increment of refractometer number.

Uvod

Mliječna mast je sastojak mlijeka koji čini više od polovine ukupne energetske vrijednosti mlijeka. U sastav mliječne masti ulazi od 65 do 85 masnih kiselina (Dozet et al., 1984). Tako veliki broj masnih kiselina, kao i prisustvo maslačne kiseline čine mliječnu mast drugačijom i vrednijom od ostalih. Prisustvo vitamina A, D, E i K povećava njenu biološku vrijednost. Mliječna mast je najvažniji sastojak nekih mliječnih proizvoda (kajmak, maslac), a količina masti u drugim proizvodima utiče na njihov kvalitet jer poboljšava ukus i konzistenciju. Zbog svega toga veoma su česti pokušaji

* Rad je izložen na V smotri mladih naučnih radnika Jugoslavije iz oblasti biotehnike u Osijeku 12—14. juna 1989.

falsifikovanja mliječne masti pomoću manje vrijednih masti. To je razlog zbog kojeg su proučavane fizičke i hemijske konstante različitih masti.

Refrakcijom kao optičkim svojstvom masti bavili su se mnogi autori. Granice variranja refraktometrijskog broja su dali Brachmann, Katrak i saradnici, Metha, Godbole i Sadgopol (prema Singh, Singh, 1960), Singh i Singh (1960), a u novije se vrijeme Velu (1974) bavio falsifikatima mliječne masti. Davis i MacDonald (1953) navode vrijednosti refraktometrijskog broja za mliječnu mast koje su odredili različiti autori.

Steen i Andersen (1974) su proučavali uticaj sezone na vrijednost refrakcije. Neke autore je interesovala zavisnost refrakcije od sadržaja masnih kiselina. Tako su Omori i Nakanishi (1979) izložili rezultate refrakcije za maslac i četiri tipa margarina. Odnos između sadržaja masnih kiselina, jednog i refraktometrijskog broja proučavali su Hendrickx i Huyghe Baert (1970).

Kod nas je Miletić (1959) objavila rad o kvalitetu maslaca sa zagrebačkog tržišta u kom je navela vrijednosti jednog broja i refraktometrijskog broja. Dozet et al. (1984) su dali podatke za refraktometrijski broj maslaca, kajmaka, svinjske masti, goveđeg loja kao i za mješavine kajmaka i maslaca sa margarinom.

Materijal i metod rada

Određivao se refraktometrijski i termo-broj maslaca, kajmaka, margarina, svinjske masti i goveđeg loja. Analize su rađene u periodu decembar 1988. januar i februar 1989. godine.

Određivanje refraktometrijskog broja rađeno je metodom IDF, standardom br. 9 iz 1950. godine, Zeissovim refraktometrom za mast. Uzorci za analizu su otopljeni, a zatim ostavljeni 2—3 sata (temperatura od 50—60 °C), nakon čega su dekantirani i filtrirani. Refraktometrijski broj se očitavao (temperatura od 40 °C) tako što se stavljalo nekoliko kapi bistrog filtrata između prizmi refraktometra. Termo-broj ili MAUMEN-ov broj (Priručnik, 1954) označava broj stepeni povećanja temperature masti kad se ona pomiješa sa sumpornom kiselinom. Kao reagens za određivanje termo-broja koristi se sumporna kiselina gustoće 1,8413. Temperatura upotrijebljene sumporne kiseline treba da bude ista kao i temperatura masti, između 18 i 20 °C. Iz birete se oprezno ispusti 5 ml sumporne kiseline u roku od 30 sec., a pritom se miješa termometrom. Miješanje se nastavlja dok se ne postigne maksimalna temperatura.

Rezultati i diskusija

U cilju određivanja granica refraktometrijskog i termo-broja prvo su analizirani uzorci raznih čistih masti, i to po 10 uzoraka za svaku mast. Ti rezultati su prikazani u tabeli 1.

Vrijednosti refraktometrijskog i termo-broja za maslac i kajmak kreću se u približno istom intervalu, što je i logično jer je riječ o istoj vrsti masti. Vrijednosti refraktometrijskog broja veće su goveđeg loja i svinjske masti, a najveća vrijednost je utvrđena za margarin, u čemu je veliki udio 3 uzorka soft margarina (RB = 57,80; 58,00; 58,00). Vrijednosti termo-broja za goveđi

Tabela 1. Vrijednost refraktometrijskog broja i termo-broja čistih masti
Table 1. Refractometer- and thermo-number values of pure fats

Rredni broj	1	2	3	4	5
Proizvod Product	Maslac Butter	»Kajmak«	Govedi loj Beef tallow	Sinjska mast Pig fat	Margarin Margarine
Refraktometrijski broj	$\bar{x} = 42,42$	$\bar{x} = 42,50$	$\bar{x} = 46,27$	$\bar{x} = 50,52$	$\bar{x} = 54,99$
Refractometer — number	min. = 41,50 max. = 43,60	min. = 40,40 max. = 44,90	min. = 45,00 max. = 47,50	min. = 48,60 max. = 52,50	min. = 52,60 ma. = 58,00
Termo-broj	$\bar{x} = 24,30$	$\bar{x} = 24,44$	$\bar{x} = 16,50$	$\bar{x} = 31,20$	$\bar{x} = 44,60$
Thermo-number	min. = 20,00 max = 30,00	min. = 21,00 max. = 30,00	min. = 12,00 max. = 23,00	min. = 23,00 max. = 42,00	min. = 32,00 max. = 67,00

loj su niže u odnosu na mliječnu mast, a termo-broj svinjske masti je veće vrijednosti.

U literaturi su dati različiti podaci za raspon variranja refraktometrijskog broja maslaca. Richmond (prema Davis i MacDonald, (1953) navodi raspon 41,10—46,30; Singh i Singh (1960) 40,35—44,80; Steen i Andersen (1974) 41,10—44,10; Dozet et al. (1984) 42,00—49,00; Miletić (1959) 40,60—45,50. Rezultati određivanja refraktometrijskog broja maslaca kreću se od 41,50—43,60 i najbliži su rezultatima Steen-a i Andersen-a (1974).

Na variranje vrijednosti refraktometrijskog broja mliječne masti utiče više faktora. Velu (1974) je utvrdio zavisnost refraktometrijskog broja od klime, pasmine, načina ishrane. Prema radu Hendrickx-a i Huyghebaert-a (1970) refraktometrijski broj raste povećanjem molekularne težine i stepena nezasićenosti masnih kiselina. Oni su ustanovili da je u ljetnom periodu sadržaj palmitinske, stearinske i oleinske kiseline u maslacu povećan, što utiče na povećanje refraktometrijskog broja, dok se u zimskom periodu dešava suprotno. Chintescu et al. (1972) su utvrdili da je vrijednost refraktometrijskog broja maslaca u ljetnom periodu 44,26—45,12, a u zimskom periodu 43,30—43,80. Omori i Nakanishi (1979) su određivali refraktometrijski broj maslaca i 4 tipa margarina. Refraktometrijski broj maslaca je bio niži nego u margarina, kao i sadržaj nezasićenih masnih kiselina, dok je količina masnih kiselina sa kraćim lancem bila mnogo veća. Vrijednosti termo-broja koje je ustanovio Tortelli (prema Priručniku..., 1954) jesu: za kokosovu mast 21,80—24,10, mliječnu mast 30,10—32,10, govedu loj 31,30—41,90 i svinjsku mast 39,20—40,80.

Vrijednosti termo-brojeva određenih u pokusu razlikuju se od navedenih.

Da bi se utvrdilo ponašanje refraktometrijskog i termo-broja mliječne masti sa dodatkom stranih masti miješalo se maslac i kajmak sa 10, 20, 30 i 50 procenata margarina, svinjske masti i govedeg loja.

Rezultati refraktometrijskog i termo-broja koji su dobijeni miješanjem margarina, svinjske masti i govedeg loja sa maslacem prikazani su u tabeli 2 i grafikonima 1, 2 i 3.

Tabela 2. Vrijednosti refraktometrijskog broja i termo-broja maslaca sa dodatkom stranih masti**Table 2. Refractometer- and thermo-number values of butter added with different fats**

	Maslac Butter	Margarin Margarine	Maslac 90% Margarin 10% Butter 90% Margarine 10%	Maslac 80% Margarin 20% Butter 80% Margarine 20%	Maslac 70% Margarin 30% Butter 70% Margarine 30%	Maslac 50% Margarin 50% Butter 50% Margarine 50%
RB	42,70	54,20	43,90	45,00	45,90	48,30
TB	30,00	35,00	27,00	26,00	28,00	29,00

	Maslac Butter	Svinjska mast Pig fat	Maslac 90% S. mast 10% Butter 90% Pig fat 10%	Maslac 80% S. mast 20% Butter 80% Pig fat 20%	Maslac 70% S. mast 30% Butter 70% Pig fat 30%	Maslac 50% S. mast 50% Butter 50% Pig fat 50%
RB	42,70	48,60	43,40	44,00	44,70	45,70
TB	30,00	28,00	24,00	26,00	19,00	19,00

	Maslac Butter	Govedi loj Beef tallow	Maslac 90% G. loj 10% Butter 90% Beef tallow 10%	Maslac 80% G. loj 20% Butter 80% Beef tallow 20%	Maslac 70% G. loj 30% Butter 70% Beef tallow 30%	Maslac 50% G. loj 50% Butter 50% Beef tallow 50%
RB	42,70	45,90	43,20	43,40	43,60	44,30
TB	30,00	14,00	21,00	19,00	16,00	14,00

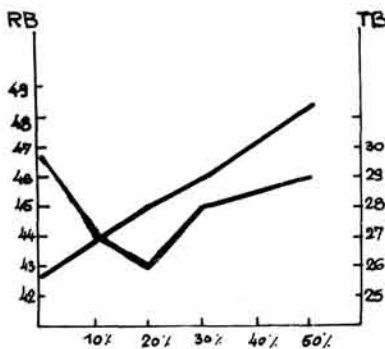
Grafikon 1. Kretanje vrijednosti RB-a i TB-a za maslac+margarin

Figure 1. Changes in RN- and TN-number values of mix butter+margarine

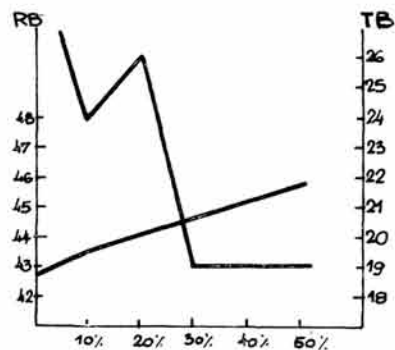
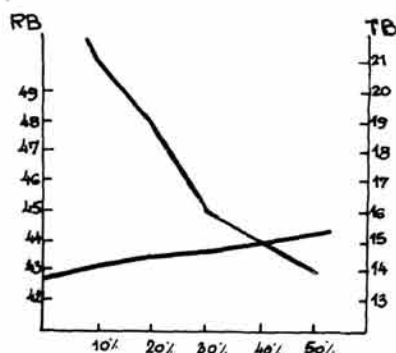
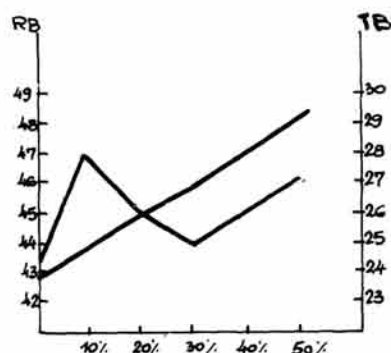
Grafikon 2. Kretanje vrijednosti RB-a i TB-a za maslac+svinjska mast

Figure 2. Changes in RN- and TN-number values of mix butter+pig fat

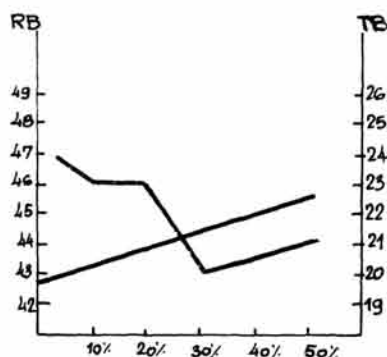

Grafikon 3. Kretanje vrijednosti RB-a i TB-a za maslac+govedi loj
Figure 3. Changes in RN- and TN-number values of mix butter+beef tallow

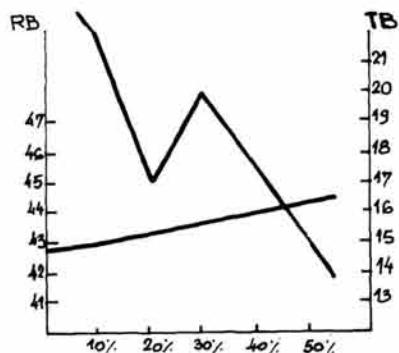
Grafikon 4. Kretanje vrijednosti RB-a i TB-a za kajmak+margarin
Figure 4. Changes in RN- and TN-number values of mix kajmak+margarine

Vrijednosti određene dodajući margarin, svinjsku mast i govedi loj kajmaku prikazane su u tabeli 3 i grafikonima 4, 5 i 6.

Grafikon 5. Kretanje vrijednosti RB-a i TB-a za kajmak+svinjska mast

Figure 5. Changes in RN- and TN-number values of mix kajmak+pig fat

Grafikon 6. Kretanje vrijednosti RB-a i TB-a za kajmak+govedi loj

Figure 6. Changes in RN- and TN-number values of mix kajmak+beef tallow

RB-refraktometrijski broj
RN-refractometer number
TB-termo-broj
TN-thermo-number

Krivulja pokazuje blagi porast refraktometrijskog broja u mješavinama mliječne masti sa govedim lojem, svinjskom mašću, dok je u mješavinama margarina i mliječne masti taj porast znatno izraženiji.

Dozet et al. (1984) su proučavali refraktometrijski broj mješavine kajmaka i maslaca sa margarinom u omjeru 1:1 i utvrdili da se on smanjuje u

Table 3. Vrijednosti refraktometrijskog broja i termo-broja kajmaka sa dodatkom stranih masti**Table 3. Refractometer- and thermo-number values of kajmak added with different fats**

	Kajmak Kajmak	Margarin Margarine	Kajmak 90% Margarin 10%	Kajmak 80% Margarin 20%	Kajmak 70% Margarin 30%	Kajmak 50% Margarin 50%
RB	42,80	54,20	43,80	45,00	45,70	48,10
TB	24,00	35,00	28,00	26,00	25,00	27,00
	Kajmak Kajmak	Svinjska mast Pig fat	Kajmak 90% S. mast 10%	Kajmak 80% S. mast 20%	Kajmak 70% S. mast 30%	Kajmak 50% S. mast 50%
RB	42,80	48,60	43,30	43,90	44,40	45,50
TB	24,00	28,00	23,00	23,00	20,00	21,00
	Kajmak Kajmak	Govedi loj Beef tallow	Kajmak 90% G. loj 10%	Kajmak 80% G. loj 20%	Kajmak 70% G. loj 30%	Kajmak 50% G. loj 50%
RB	42,80	45,90	43,00	43,30	43,60	44,20
TB	24,00	14,00	22,00	17,00	20,00	15,00

odnosu na vrijednost čistog margarina (RB = 52,70). Ta vrijednost za maslac + margarin je 46,70, a za kajmak + margarin 48,90. Velu (1974) je ispitivao kretanje refraktometrijskog broja mliječne masti (42,00) sa dodatkom biljnog mrsa (52,20), ovčijeg loja (45,50), sezamovog ulja (60,00) i kokosovog ulja (35,40). Pri količini dodatih masti od 0,5 i 50 procenata, vrijednosti refraktometrijskog broja su bile: biljni mrs 42,60 i 46,75, ovčiji loj 42,10 i 44,00, kokosovo ulje 42,15 i 38,75 i sezamovo ulje 44,50 (2%) i 52,50.

Za razliku od refraktometrijskog broja, s porastom dodate količine stranih masti nije uočena pravilnost kretanja termo-broja, osim u slučaju dodatka govedeg loja maslacu kad je vrijednost termo-broja postepeno opadala.

Zaključak

Određivanjem termo-broja određene su veoma široke granice variranja i one za maslac iznose od 20,00 do 30,00, a za kajmak od 21,00 do 30,00. Pri

dodavanju stranih masti nije uočena pravilnost u ponašanju ovog broja i zato ovu metodu ne bismo preporučili za otkrivanje falsifikata mliječne masti.

Granice variranja refraktometrijskog broja podudaraju se sa rezultatima drugih autora: za maslac se kreću od 41,50 do 43,60, a za kajmak od 40,40 do 44,90.

Dodavanjem drugih masti, koje se mogu koristiti za falsifikovanje mliječne masti, refraktometrijski se broj maslaca (42,70) povećavao porastom količine dodate masti: sa 50 procenata goveđeg loja iznosio je 44,30, svinjske masti 45,70 i margarina 48,30. Za kajmak (42,80) sa 50 procenata dodatka goveđeg loja refraktometrijski broj je bio 44,20, svinjske masti 45,50 i margarina 48,10. Dodavanje margarina je uzrokovalo najveći porast refraktometrijskog broja. Rezultati su pokazali da se određivanjem refraktometrijskog broja može relativno lako i brzo otkriti dodatak margarina mliječnoj masti, dok se govedi loj i svinjska mast mogu otkriti ako se dodaju u većoj količini. Kada rezultati dobiveni ovom metodom izlaze van uobičajenih granica, mogu se primijeniti složenije metode koje traju duže, ali daju pouzdanije rezultate.

Literatura

- CHINTESCU, G., GRISARU, R., CUNICER, L., PALINCAS, T.: Physicochemical characteristics of butters produced in various regions of Romania. **D. Sci. Abs.** 8, 1972.
- DAVIS, J. G., MACDONALD, F. J.: Richmond's dairy chemistry. London, 1953.
- DOZET, N., STANIŠIĆ, M., BIJELJAC, S., PEROVIĆ, M.: Proučavanje mliječne masti, njen uticaj na kvalitet proizvoda i metode za dokazivanje ispravnosti proizvoda na tržištu. Elaborat. Sarajevo, 1984.
- DORĐEVIĆ, J.: Mleko. Hemija i fizika mleka. Beograd, 1982.
- HENDRICKX, H., HUYGHEBAERT, A.: The relation between the fatty acid composition and the iodine value and refractive index of butterfat. XVIII International Dairy Congress. Sydney, 1970.
- MILETIĆ, S.: Maslac zagrebačkog tržišta — neki podaci o kemijskom sastavu i svojstvima. **Mljekarstvo**, 1, 1959.
- OMORI, S., NAKANISHI, T.: Characteristics and fatty acid composition of margarine produced in Japan. **D. Sci. Abs.** 6, 1979.
- PETRIČIĆ, A.: Konzumno i fermentirano mlijeko. Zagreb, 1984.
- PETROVSKAJA, V. A.: Moločnoe delo, Moskva, 1980.
- Priručnik laboratorijskih (hemijskih) metoda za ispitivanje životnih namirnica. Beograd—Zagreb, 1954.
- SINGH, K. P., SINGH, S. N.: Variations in the physicochemical constants of ghee. **Ind. J. D. Sci.** 13, 1960.
- STEEN, K., ANDERSEN, J. O.: Seasonal variations in Danish butterfat composition. **D. Sci. Abs.** 9, 1974.
- SWERN, D.: Industrijski proizvodi ulja i masti po Baileyju. Zagreb, 1972.
- VELU, T.: Detection of adulteration of butterfat. **D. Sci. Abs.** 1, 1974.